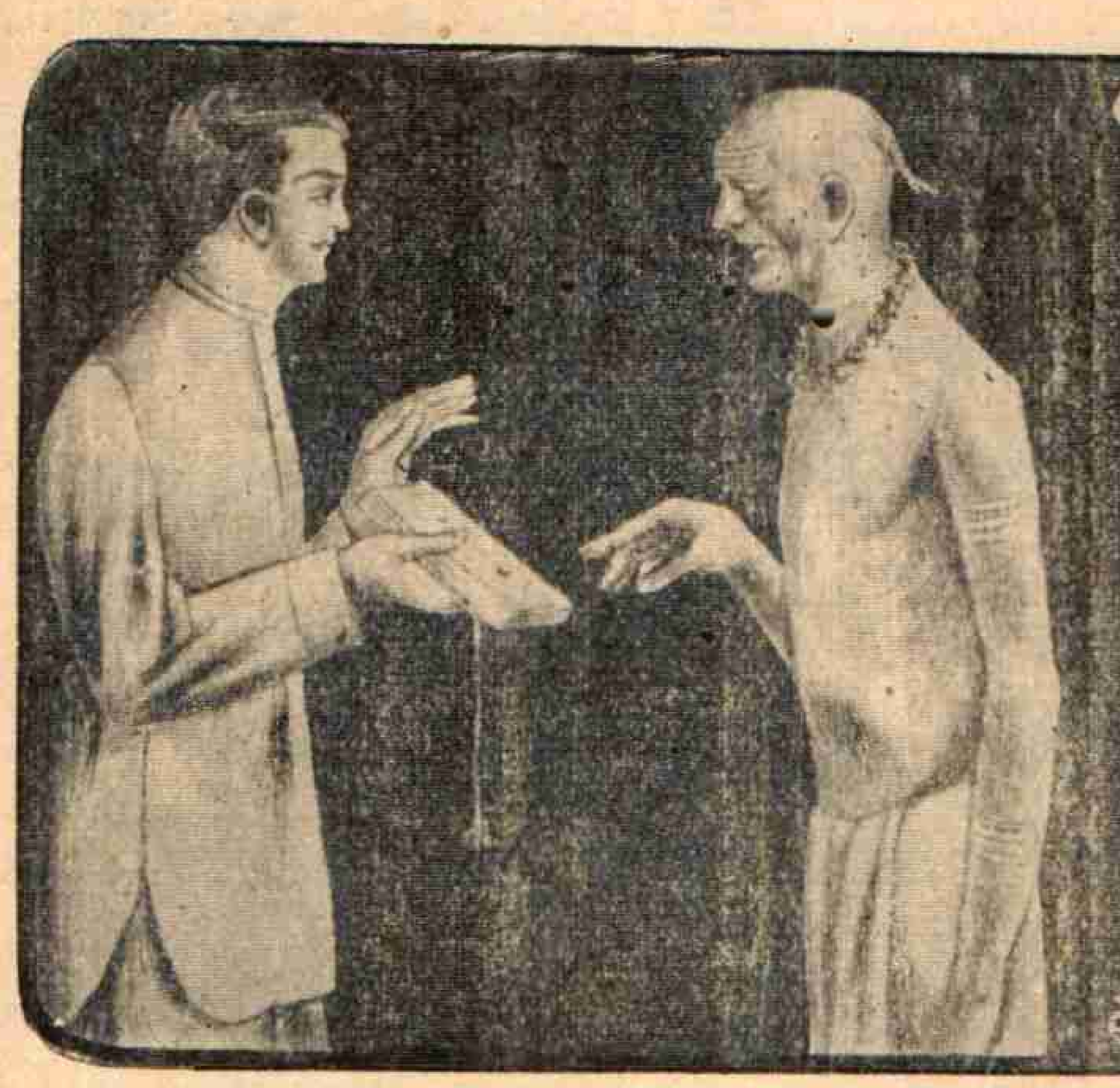

"నేనిల్లావుండడానికి కారణం"….

కాళ్ళూరి వేంకట రామారావు గారు

త.రా.

౧

మధ్యాహ్నం పన్నెండుగంటల వేళ. వైశాఖ మాసం; ఎండలు తీవ్రంగావున్నాయి. మాతమ్ముడు పాలి కాపుని తీసుకుని తోటిమంజెలకోసం వెళ్లిపోయాడు. గదిలోకూచుని మా ఆవిడా నేనూ కబుర్లు చెప్పుకుంటు న్నాం. ఆవిడ తమలపాకులు చిలకలుచుట్టి యియ్యడానికీ, నేను నవలడానికీ విధీవిరామమూ లేదు. ఇంతలో మా నాన్న "అబ్బాయీ యిలారా!" అన్నాడు.

"ఎప్పుడూ యిలాంటప్పుడే పిలుస్తావు" అని గొణు గుకుంటూ విసుగుతో నేను వెళ్లాను.

"చూడూ! పెద్దపెట్లో మనకీ ముళ్లపూడివారికీ జరిగిన దావాలో హైకోర్టు (High Court) తీర్పున కల్గుంటాయి వెతుకూ, అవికూడా కోర్టులో దాఖలు చెయ్యాలి" అన్నాడు మానాన్న.

"ఎప్పుడూ హైకోర్టు తీర్పులూ, దిగూకోర్టు తీర్పులూ అంటూనే వుంటావు" అని విసుక్కుంటూ పెద్దపెట్టెతీసి కాగితాలు తిరగెయ్యడం ప్రారంభించాను. తాటాకుల పుస్తకాలూ పాతకాగితాలూ లెక్కలేనన్ని వున్నాయి ఆపెట్లో, తియ్యగా తియ్యగా శతాబ్దాలకిం దటి పుస్తకం ఒకటి చేతికొచ్చింది. దాన్నిండా ధూళీ, బూజూ, చుట్టుకుని వున్నాయి. అసహ్యంతో "ఛీ! దరిద్రగొట్టు పుస్తకం" అని విసిరికొట్టాను. నేలమీద పడ్డంలో ఆపుస్తకం తెరుచుకుంది. అందులో నాగరీలిపి నాకు కనపడ్డాది. వెంటనే "యిదేదో గొప్పశాస్త్రం కాబోలనుకుని జాగ్రత్తగా తీసి కళ్లనద్దుకుని చదవడం ప్రారంభించాను.

సంస్కృతం అనుకున్న భాష హిందీగా మారి పోయింది. ఏదోశాస్త్రం అనుకున్న విషయం ఒకవిచిత్ర చరిత్రగా మారింది. పూతచరిత్రమైన ఒక రాజపుత్ర నారీరత్నము తాను యావజ్జీవమూ అవివాహితగానే వుండిపోవడానికి గల కారణాలు తెలియచేస్తూ వ్రాసిన ఒక వ్రాతపుస్తకంగా చివరకి తెలుసుకున్నాను.

ఆచరిత్ర చదువుతున్నకొద్దీ యింకా చదవాలనే అభిలాషతోపాటు ఆగ్రంథ రచయిత్రయెడల గౌరవం కూడా నాలో హెచ్చైపోయింది. నేను చదవడమైన తర్వాత ఆగ్రంథాన్ని మానాన్నకి చూపిద్దామని తీసు కెళ్లాను. ఆయన దాన్ని చూడ్డంతోటే "అదెందుకు తీశావురా? తాతయ్య కాశీయాత్ర వెళ్లినప్పుడు పట్టు కొచ్చార్రా, అందులో యేవేదమో వుండి వుంటుంది; దాచు. "లచ్చప్ప శాస్త్రుల్లకి చూపిద్దాం" అని తగులు కున్నాడు. అతని గొడవంతా అయిపోనిచ్చి దానిసంగ తంతా చెప్పి, చదివి వినిపించాను.

అదివిని మానాన్న "ఇదేదో ఉత్తరహిందూస్థానపురాజకన్య చరిత్ర అయివుంటుందిరా. ఈ కాగితాలన్నీ కాశీచుట్టుపట్లవున్న యేదో చిన్నపల్లెటూళ్లో తాతయ్యకి దొరికాయట. ఆయనపట్టుకొచ్చారు" అన్నాడు.

విషయం చాలామంచిదవడంచేత మనభాషలోకి ఆ చరిత్రాన్ని తర్జుమాచేసి సోదర సోదరీమణుల సంతో

పార్థం సమర్పించుకున్నాను. అసలు పుస్తకంలో ప్రకరణ విభజన లేదు. పాఠక సౌకర్యార్థం నేను అల్లాచేశాను.

౨

"ఆజన్మాంతమూ వివాహంచేసుకోకుండా ఒంటి జీవనం గడిపిన వాళ్లు ప్రపంచానికి ఒకవిధమైన వింత పశువుల్లాగు కనబడుతారు. వాళ్లనిచూసేసరికి ఓమోస్తరునిరసనభావం జనసామాన్యంలో కలుగుతూవుంటుంది మిగిలిన జనులందరి ప్రమేయమూ వాళ్లకి అక్కర్లేకపోయినా, ప్రతిమనుష్యుడూ వాళ్ల వ్యవహారాలన్నీ విధిగా కనిపెడుతూవుంటాడు. వాళ్లేకారణంచేత వివాహం చేసుకోలేదో పసిపట్టడంకోసం ప్రాణాలనేనా అర్పించేసే మహానుభావులు దేశంలో వున్నారు.

"ఆగర్భబ్రహ్మచారుల ముఖాలని వెలిగే దివ్యతేజాన్నిచూసి ఆనందించేబుద్ధి సామాన్యుడికితోచదు. కాని వాళ్లరహస్య జీవనదుర్గాన్ని భేదించాలనే పట్టుదల నిముషంలో తోస్తుంది. ఒకవేళ ఆరహస్యాలని కనుక్కోలేకపోయినా యేవోకారణాలుమాత్రం చిటికెలో కల్పించేస్తారు. "డబ్బూగిబ్బూలేని యీ మొహానికి పెళ్లేమిటి" నీ "లోకంలో గొప్పకోసంగాని మనః పూర్తిగా బ్రహ్మచర్యం యెవరు చెయ్యగల" రనీ, "ఈ అందాన్నిచూసి పెళ్లెవరుచేస్తా"రనీ యిల్లాంటి కారణాలకి లోటులేదు. కొన్ని విషయాల్లో పైకారణాలు నిజమైనా, ఏ విధాన్నీ లోటులేనివ్యక్తి వివాహంచేసుకోకపోవడానికి కారణం తేల్చాలంటే, ఆ వ్యక్తియొక్క జీవితాన్ని శ్రద్ధతోనూ ఓర్పుతోనూ పరిశీలించాలి. న్యాయబుద్ధికూడా యిందుకు చాలా అవసరం. అంతే కాని తొందరపడి నిర్ధారణచేసినట్లయితే లోకంలో అసత్యప్రచారంచేసినద్రోహులై వుంటారు.

"అయితే అంత ఓర్పుతో పరిశీలించేవారు చాలా అరుదు. నేను పరువుగల రాచకుటుంబంలోపుట్టిన దాన్ని. జయపురదుర్గాన్ని సంరక్షిస్తూ యజమానుడి కోసం మాతాత తనపవిత్రరక్తంచేత భూమినితడిపివేసిన మహావీరుడు. సమస్తైశ్వర్యాలూ, మహోన్నతపదవీ, అక్బరుచక్రవర్తి తనకు సమర్పిస్తానన్నప్పుడు, వాటిని తృణప్రాయంగా కాలదన్ని, పేదరికాన్ని వరించి, రాజకులభూషణుడైనరాణా "ప్రతాపసింహు"ని కుడిచేయియై, అనేక యుద్ధాల్లో జయంసంపాదించిన రాజభక్తుడు మాతండ్రి. ఉత్తరహిందూస్థానంలో మా వంశీయులు పోరాడి పేరొందని యుద్ధమే లేదు. "రాణా ప్రతాపసింహు"ని దక్షిణపార్శ్వంలో కూచుని సహాపంక్తిని విందారగించే గౌరవం మాకుటుంబానికే వుంది.

"అటువంటి రాచవంశంలో జన్మించిన నేను వివాహంచేసుకోకుండా వుండడానికి ప్రజల్లో ముందు ముందు అనేకసందేహాలు బయలుదేరవచ్చును. ఆకారణం చేత ఒకప్పుడు నిర్మలమైన వంశానికి కళంకంకూడా వొస్తే,రావొచ్చు. అలాంటి ఆపదనుంచి మాకుటుంబాన్ని రక్షించాలనే వుద్దేశంతో నేనిల్లా వివాహంచేసుకోకుండా వుండిపోయినందులకు గల కారణాలు వ్రాస్తూన్నాను. అంతకిమించి వేరే విశేషం యేమీ లేదు."

3

"అక్బరుచక్రవర్తిపరిపాలన. సమస్తక్షత్రియదేశాధీశ్వరులూ మొగలు సామ్రాజ్యానికిచేతులు జోడించారు. ఒక్కరాణాప్రతాపసింహుడుమాత్రం కొద్దిమంది అనుచరులతో అక్బరుకి|పక్కలో బల్లెంలాగు లొంగకుండా వున్నాడు. రాణావారి కోటలన్నీ మొగలులచేతుల్లో పడిపోయాయి. అతని ధనాగారాలన్నీ ఢిల్లీకి తర్లిపోయాయి. రాజపుత్రసింహానికి నిలవడానికి నీడలేదు. రాత్రేసి పగళ్లు మహారణ్యాల్లో పరుగులెత్తి ఏకొండ, గుహల్లోనో తలదాచుకోవలసివచ్చేది."

"అనుచరుల్లో చాలామంది ఆకష్టాలకోర్వలేక అతన్నివిడిచిపెట్టారు. కొందరు అక్బరుచక్రవర్తి కొలువులోచేరి భోగా లనుభవిస్తున్నారు. మాతండ్రిని తనవద్దకు రమ్మని మొగలు చక్రవర్తి చాలా కబుర్లు పంపాడు. జాగీర్లూ, సైన్యాధిపత్యమూ యిస్తానన్నాడు. కాని మానాయనగారు దుర్నిరీక్ష్యప్రతాపుడగు రాణాప్రతాపసింహుని కష్టకాలంలో విడిచిపెట్టి శత్రుకోటిలోచేరే రాజద్రోహికాలేదు.

"రాణావారితోపాటు మేంకూడా అడవుల్లోనే వుంటూవుండే వాళ్లం కొండగుహల్లో నిద్ర. ఏఅర్ధరాత్రి వేళ శత్రువులొస్తున్నారని తెలిసినా అప్పటికప్పుడే ఆచీకట్లోనే యింకోచోటికి ప్రయాణం. రాళ్లూ, ముళ్లూ మాకే లొంగిపోయాయి. చీకట్లలో చూడ్డం మాకల వాటైపోయింది. భయంకరమైన వడితో ప్రవహించే కొండ గెడ్డలుదాటేటప్పుడు కాళ్లుజారి మా అనుచరులలో ఎందరుపడిపోయేవారో లెక్కలేదు. చెవుడుపరుస్తూ వుండే ఆగెడ్డలహోరులో మాకు మనుష్యులు పడిపోయే శబ్దంవినిపించేదికాదు. ఇల్లాంటికష్టాలు మేము పడుతూ వుండేవాళ్లం.

"ఇంతలో వానకాలం రావడంవల్ల కొంతకాలం యుద్ధం మానవలసివచ్చింది. వర్షాకాలంలో మొగలు సైనికులు అడవుల్లోకిరారు గనుక మే మొక కొండలోవలో పెద్దకుటీరం నిర్మించుకున్నాము. మానాయనగారి కింద వుండే పరివారమంతా మాకుటీరానికొక అరమైలుదూరములో నివసిస్తూవుండేవారు. రాణావారి శిబిరానికీ మాకూ మధ్య ఒక మహారణ్యంవుంది. మాకూవారికీ యిరవై మైళ్లుదూరం.

"మా నివాసానికి ముందుండే గెడ్డ బ్రహ్మాండమైనధ్వనితో ప్రవహిస్తూవుండేది. లేళ్లగుంపులు మాయింటిచుట్టూతిరిగి గంతులేస్తూ వుండేవి. సూర్యోదయం అవుతూవున్నప్పుడు, ప్రాతఃకాలమలయానిలాన్ని యనుభవిస్తూ, అనేకజాతుల అడవిపువ్వులుగుప్పే సువాసన భోగిస్తూ కోడెతాచులు నిశ్శబ్దంగా సంచరిస్తూవుంటే నదురూ బెదురూ లేకుండా చూస్తూవుండేవాళ్లం. ఆపాములంటే మాకు సంతోషమే కాని భయంవేసేదికాదు. దూరాన్ని గిరిగహ్వరాలలోనించి తరుచుగా సింహగర్జనలు వినబడుతూవుండేవి, అలాంటప్పుడు మావేటకుక్కలు రోషావేశంచేత గొలుసులు తెంపేస్తాయేమో అన్నంత బింకం చూపించేవి.

"పగలు ఆనందంగానే వున్నప్పటికీ రాత్రి అయేసరికి మాత్రం ఆమహారణ్యాన్నిచూస్తే భయంవేసేది. ఒకొక్కక్క పెద్దపులి బొబ్బ పెట్టిందంటే పర్వతసీమలన్నీ గగ్గోలుపెట్టి ఘూరుమోగేవి. మాయింటిచుట్టూ నమ్మకమైనసేవకులు పహరా యిచ్చేవారు. కుక్కలకి జడిసి అడివిజంతువులాట్టే చొరవగా కుటీరందగ్గిరకివచ్చేవి కావు.

"వానకురవగానే కొండగెడ్డలన్నీ ఒక్కమారుగా పొంగిపోయేవి. నేను గెడ్డఒడ్డునకూచుని ప్రవాహతీవ్రాన్నిచూస్తూ వుండేదాన్ని. కాలుజారికాబోలు అడివిపందులూ, జింకపిల్లలూ అందులోనుంచి కొట్టుకుపోతూ కనిపించేవి."

౪

"వర్షాకాలం వెళ్లిపోవచ్చింది. గెడ్డల్లో నీరు తగ్గింది. ఆకాశం సాధారణంగా నిర్మేఘమై, నిర్మలమై వుంది. ఇంక కొద్దిరోజుల్లో మేము మాప్రస్తుత నివాసస్థలాన్ని వొదిలేసి వేరొకచోటికి వెళ్లాలని నాయనగారు అంటూవుండగా విన్నాను.

"ఒకనాడు మానాయనగారు రాణావారితో మాట్లాడాలనివెళ్లి, రాత్రి కేవేళకైనా వస్తాననిచెప్పివుండడంచేత ఆయనకోసమని యెదురుచూస్తూ నేను మా వాకిట్లో ఒకచాపరాతిమీద కూచున్నాను.

"సాయంకాలం .సూర్యాస్తమానమై రెండువూడుగడియలకంటే ఎక్కువకాలేదు. ఆకాశం నిర్మలమై కొద్దిపాటి నక్షత్రాలతో ప్రకాశిస్తూంది. త్రయోదశీ చంద్రుడు మనోహరకాంతితో అరణ్యసీమలని అలంకరించాడు. అడివిపువ్వుల సౌరభం శాంతంగాహాయిగా వెన్నెట్లో నిండిపోయింది.

"దూరాన్నించి గుర్రపుడెక్కలసడి వినబడ్డాది. దారికికొంచెం యెదురుగా వెళ్లాను. మాకుక్కగూడా నాతోనే వుంది. చెట్లనీడల్లోన్నించి రెండుగుర్రాలు వస్తున్నట్లుగా కనబడ్డాయి. 'రెండవవారెవరూ?' అని నేను వితర్కించుకుంటూ వుండగానే వారు దగ్గిరకొచ్చేశారు. నేను త్వరగా లోపలికెళ్లి కిటికీలోనుంచి చూస్తున్నాను.

“చెట్లనీడల్లోంచి రెండుగుఱ్ఱాలు......కనుపడినవి”

“నాయనగారు ముందు గుఱ్రందిగి, రెండో అతనికి చేయూతయిచ్చి గౌరవంగా దింపారు. ఇద్దరు నౌకిరులు రెండు గుఱ్రాలనీ తీసుకుపోయారు. గుఱ్రందిగి వాళ్లిద్దరూ లోపలహాలులో ప్రవేశించి కుర్చీల్లో కూచున్నారు. మాఅతిథికి సుమారు పాతికసంవత్సరాలవయస్సుంటుంది. సలక్షణమైనరాజఠీవి అతని ముఖాన్ని తాండవిస్తుంది. చిన్నప్పుడెపుడో అతనితో కొద్దిగా పరిచయంవున్నట్లు నాకు తోచింది. కాని సరీగాజ్ఞాపకం చాలిందిగాదు. ఒక గంట మాట్లాడుకున్న తరువాత యిద్దరూ భోజనాలకి లేచారు.”

“తర్వాత నన్నుపిలిచి మానాయనగారు నాకు మా అతిథినిచూపించి “అమ్మా! చూడూ, ఇతన్నెరుగుదువా?” అన్నారు. నేను పోల్చుకోకపోవడం చూపి ఆయనే మళ్లా “మన ‘జయసింగ్, కొడుకు, హరిసింగు, నెరగవూ? చిన్నప్పుడాడుకునేదానివికావూ?‘అన్నారు. అప్పటికి నాకు కొద్దిగా జ్ఞప్తికలిగి ఒక్కసారి మా అతిథిముఖం వంక చూశాను. “మేము చిన్నప్పుడు కలిసిమెలిసి ఆడుకున్న వాళ్లమేము. మాకూ వాళ్లకీ యేదోదూరపుబాంధవ్యంకూడా వుంది. అయినా ఆ రోజులుగడిచి ఎన్నో సంవత్సరాలవడంవల్ల యువజనసహజమైన సిగ్గు నన్నావరించి అతనితో వెంటనే మాట్లాడనిచ్చిందికాదు. కాని అతడేముందుగా “శ్రీ--, చిన్నప్పటి మనగుర్రపుస్వారులూ, ఆటలూ, అన్నీ మరిచిపోయావా ?” అన్నాడు.

బాల్యంలో సుపరిచితమై, ప్రియతమమైన ఆ కంఠస్వరము వినేసరికి నాశరీరం ఆనందపులకాంచితమైంది. అతన్నిచూసి చాలాకాలమైనప్పటికీ ఒక్కక్షణంలో మాచిన్ననాటిరోజులన్నీ తళుక్కున నా జ్ఞప్తిలో మెరిశాయి. బాల్యస్నేహితులమై చిరవియోగానంతరాన్ని మళ్లా కలుసుకోవడంవల్లనో, ప్రియజనసహవాసం చాలారోజులనించీ యెడమైపోవడంవల్లనో, ఏకారణమోకాని అతని మాటలు నాకనంతమైన సంతోషాన్ని కలిగించాయి. కాని యింకా సిగ్గు నన్ను పూర్తిగా విడిచిపెట్టలేదు. ఎలాగో ధైర్యంతెచ్చుకుని జవాబుచెప్పకపోతే మర్యాదకాదని “ అచ్చే మరిచిపోలేదు” అన్నాను.

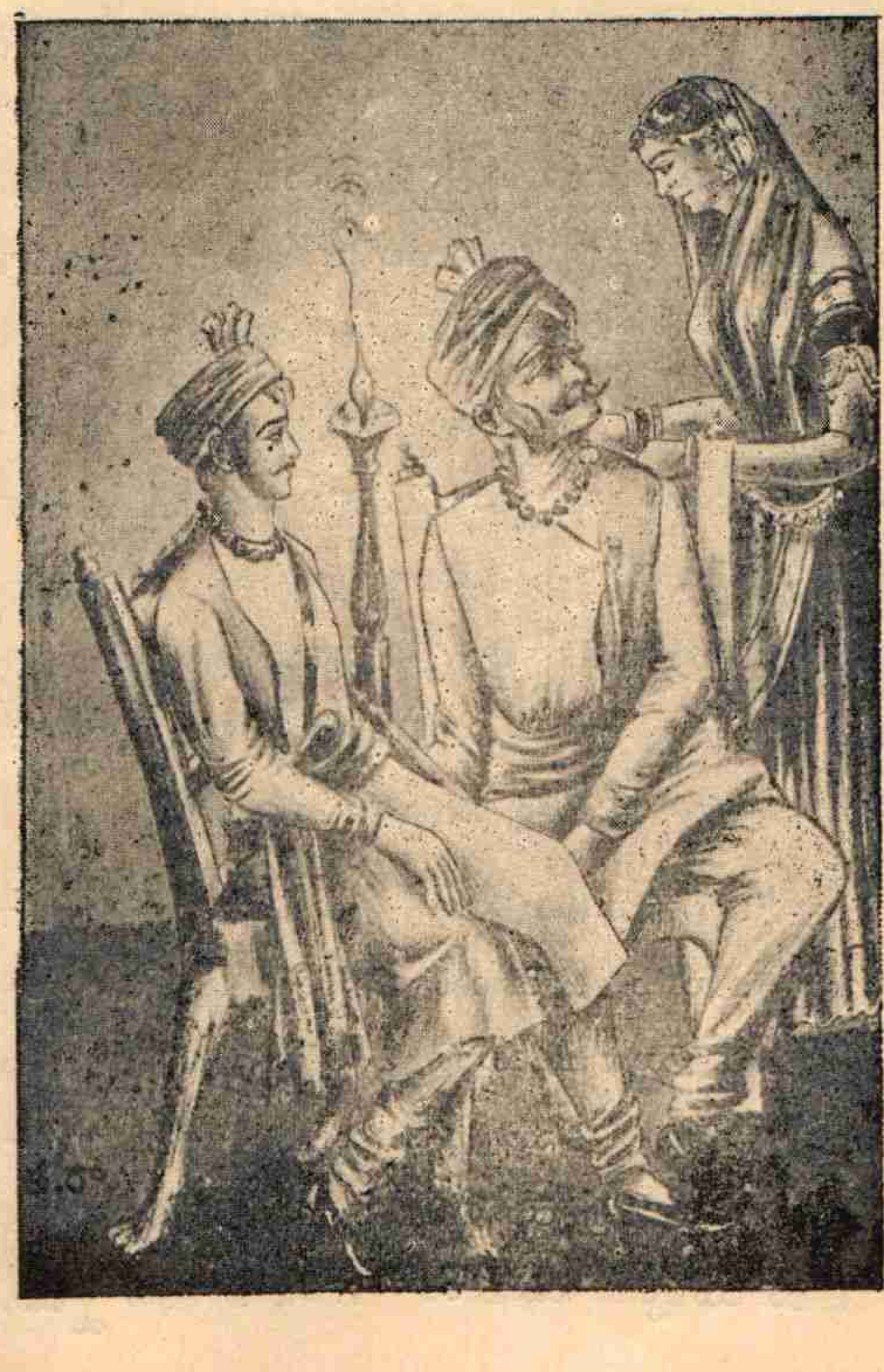

"తరవాత చాలానేళ్ళు మా నాయనగారాతనితో మాట్లాడుతూ వుండగా నేనక్కడే వింటూ కూచున్నాను. హరిసింగుతండ్రి మొగలులతో యుద్ధంచేసి చనిపోయాడనీన్నీ, అక్బరు చక్రవర్తివారి రాజ్యమువశపరుచుకోవడంవల్ల ఆతడిల్లారావలసి వొచ్చిందనీ వారి సంభాషణవల్ల నాకు తెలిసింది."

౫

"హరిసింగు తండ్రి మా నాయనగారి బాల్యస్నేహితుడు. ఇద్దరూకూడా రాణావారి సేవలో తల నెరిసినవాళ్ళే. రాణా వారాతని చావు విని చాలా విచారించారు. హరిసింగు అప్పటినుంచీ మాయింట్లోనే వుండిపోయాడు.

"ప్రథమసందర్శన మప్పుడున్న సిగ్గు నన్ను క్రమంగా వొదిలింది. బాల్యస్నేహితులం కాబట్టి నేను హరిసింగుదగ్గిర మామూల్మలులాగే చనువుగా తిరిగేదాన్ని. ఎప్పుడు చెప్పుకున్నా మాచిన్నతనపు ఆటలూ, అప్పటి సరదాలూ, ఆసౌఖ్యాలే మాట్లాడుకునేవాళ్ళం. 'అల్లాంటి రోజులు మళ్ళారావడం దుర్లభంకదా' అనుకునేవాళ్ళం. దేదీప్యమానమైన తేజంతో వెలిగే రాజకుటుంబాని కొచ్చిననీనదశ మామనస్సుల్ని కలిపేసేది. మొగలుసైనికులవల్ల దుర్గమారణ్యాల్లోకి తరుమబడిన క్షత్రియకుటుంబాలు పడేకష్టాలు చెబుతూ హరిసింగు అశ్రువులురాల్చేవాడు.

"రోజూదగ్గిరకొండల్లోకి షికారుగా వెళ్ళేవాళ్ళం. హరిసింగు విల్లూ అమ్ములూపట్టుకొని నా సంతోషంకోసమని ఎన్నో వినోదాలు చేసేవాడు. అతను విల్లెక్కుపెట్టినప్పుడు ఆజానుదీర్ఘాలైన ఆబాహువుల సౌందర్యం యెంతచూసినా నాకు తనివితీరేదికాదు. అతనిదగ్గర నేనుకూడా కొంత విలువిద్య నేర్చుకుంటూవుండేదాన్ని.

"ఇల్లారఘూరమి నెలరోజులుగడిచాయి. ఒంటిగా వున్నప్పటికంటె హరిసింగు వచ్చిన దగ్గిరనుంచీ నాకు ఉత్సాహం యెక్కువయింది బాల్యస్నేహితుడు రావడంవల్ల నే నదివర కనుభవించే ఒంటరితనం తగ్గిపోయినట్లయింది. మునుపు యేమీతోచకుండా కష్టంగాగడిచే రోజులు యిప్పుడు నిమిషంలో గడిచి పోతున్నాయి.

"ఒకనాడు ఘోరమురాత్రి దాటింది. ఆవేళ సాయంత్రంనించీ ప్రళయమైన తూర్పుగాలి బయలుదేరి ఆకాశంఅంతా గాఢమేఘావృత మైపోయింది. చీకటి పడ్డమే తడవుగా చినుకులు ప్రారంభమై క్రమంగా కుంభవృష్టిలోకిదిగింది. ఉరుములకీ, మెరుపులకీ అంతు లేదు. ఆవానకి జడిసి ఘాతుకజంతువులు సహితం బైటకి రాలేకపోయాయి. అప్పుడప్పు డొకసింహగర్జనమాత్రం మేఘగర్జనలో కలిసిపోతూవుండేది. మా యింటి పక్కనున్న గెడ్డ దారుణధ్వనితో రాళ్ళలోసుళ్ళుదిరుగుతూ ప్రవహిస్తూంది. ఆ భయంకరరాత్రి నేటికీ నాదృష్టిలో తోచి శరీరాన్ని జలదరింప చేస్తుంది. మేమెవ్వరమూ గుమ్మందాటి వీధిమొహం చూడలేకపోయాం. పహరావాళ్లుమాత్రం ఆకుపానుతో కలహిస్తూ నిష్ఠురమైన తమపధిని నిర్వహిస్తున్నారు. సంవత్సరాల తరబడి జీతబత్యాలులేక, కేవలం రాజభక్తినే ప్రధానంచేసుకొని యిడుమలుపడుతూవున్న ఆదేశసేవకుల విధి నిజంగా జాలికరమైనది.

"మాఅందరిభోజనాలూ అయ్యాయికాని యింకా యెవ్వరమూ నిద్రపోలేదు. తలుపులు బిగించుకొని, మధ్యహాలులో మేము మాట్లాడుకుంటున్నాం. ఒక్కొక్కసారి గాలిహోరు మాకు భయంకలిగిస్తూవుండేది. ఆగాలి ఉరవడిని మా కుటీరం గడగడవొణికిపోయేది. పహరావాళ్ల కేకలుమాత్రం అప్పుడప్పుడు గాలిహోరుని మించి వినబడుతూవుండేవి.

"అలాంటి సమయంలో హఠాత్తుగా గుర్రపు డెక్కలసడి వినబడ్డాది. 'ఈ ప్రమాదకరమైనస్థితిలో వచ్చేవారెవరూ' అనుకుంటూ వుండగానే గుర్రం మా యింటిముందే ఆగింది. మా సేవకు డొకచీటి తెచ్చి నాయనగారి కిచ్చాడు. అది చదువుకుని ఆవచ్చినయతన్ని లోపలప్రవేశపెట్టమని ఆజ్ఞ చేశారు.

"ఆ అశ్వికుడు లోపలకొచ్చికూచుని ఒకవరలో యిమిడ్చిన జాబుతీసి మా నాయనగారి కందించాడు. ఆయన దాన్ని చదువుకుని కళ్లనద్దుకుని హరిసింగుని చూసి "అబ్బాయీ! రాణావారీరాత్రి అడివిదాటాలనుకుంటున్నారట. కొంతమంది మొగలు సైనికులువంతెన

దగ్గరవున్నట్టుగా తెలిసిందట. కాబట్టి రెండుజాములు దాటింతరవాత పదిమందితో మనం వారి సహాయార్థంవెళ్లి ఈ అడివిదాటించిరావాలి వింటూన్నావా?" అన్నారు

"ఇంతలో నే మొగలు లెక్కడ కొచ్చారూ?"

"శ్రీవారు యెక్కడున్నారో కనుక్కోవాలని వాళ్లు విశ్వప్రయత్నాలూ చేస్తున్నారు. అందులో ఆశ్చర్యం యేముందీ? అవసరమైతే పోరాడే ప్రయత్నమ్మీద బయలుదేరు". అని ఒక సేవకుణ్ని పిల్చి రెండు ఝాములుదాటిం తరవాత తెలపవలసిందని చెప్పి మా నాయనగారు లోపలికెళ్లారు హరిసింగుకూడా తన గదిలోకెళ్లాడు. జాబుతీసుకొచ్చిన ఆశ్వికుడు తిరుగు జాబుతో రాణావారితావుకి వెంటనే వెళ్లాడు."

౬

"నేనుకూడానిద్రపోదామనుకుంటూ దైవప్రార్థన చేసుకుని మంచంమీద శరీరంవాల్చేను. కాని ఎందుచేతనో కన్ను మూతపడలేదు. గుండెల్లో యేదో భారంగావున్నట్టూ, ఒళ్లుతిరుగుతున్నట్టూ తోచింది. నా ఆలోచనలు చాలాదూరంపోయాయి 'హరిసింగు కూడా వెళ్లుతున్నాడుకదా! ఒకవేళ—యుద్ధంజరిగి తే—ఆయుద్ధంలో హరిసింగు హతుడైతే—చేసేదేమిటే?' అనే ఆలోచనకలిగినప్పుడల్లా గుండెలు గడగడకొట్టుకుని బద్దలైపోతాయేమో అనిపించేది.

"ఈ అభిప్రాయం నాకదివరకెన్నడూ కలిగి వుండలేదు. హరిసింగు జీవనంతో నాకు యింతగాఢమైన సంబంధంవున్నట్టు ఆరాత్రి—ఆకబురువినేవరకూ నా మట్టుకునేనేయెరగను! రాణావారికోసం నేలకొరిగిన వీరు లెందరు ప్రాణాలను అర్పించలేదు? మరి యితన్నిగురించి మాత్రం నాకు విచారమెందుకూ?' అనుకుని సమాధానపడదామనుకుంటేనా మనస్సుఎంతమాత్రమూఒప్పుకోలేదు."

"హరిసింగు లేకపోతే ఒంటిబడిపోతానేమో అని భయంవేసింది. 'ఇదివరకు అతను లేకుండా ఒంటిగా వుండలేదూ? ఇప్పుడెందుకుండకూడదూ?' అని ప్రశ్నించుకునేదాన్ని కాని తగినజవాబు నాకు కనబడలేదు. ఇదివరకెలాగున్నా ఇకనుంచి అతనితోడిదే నాజీవనమని నామనసులో నాటిపోయింది. ఇదివరకతను లేనప్పుడింటిదగ్గిరమాత్రమే ఒంటిగావుండేదాన్నిగాని యికముందతను లేకపోతే ప్రపంచంలోనే ఒంటిదాన్నైపోతానన్న భీతి నన్ను కలవరపెట్టింది.

"అయితే యిప్పుడు కర్తవ్యమేమిటే? ఈ రాత్రి యెటూ వెళ్లొద్దని హరిసింగుతో చెప్పనా? ఎంతపని! రాజకులప్రదీపకు డగ్గు ప్రతాపసింహుని జీవన మాపదలోనుండగా, స్వార్థపరురాలనై అతన్ని వుండిపోమనడానికి నోరాడుతుందా? అతడు సుఖంగా దైవానుగ్రహంవల్ల మళ్లా యింటికిరాగూడదూ? 'అనే అభిప్రాయాలు కలిగేవిగాని ఏవిధాన్నీ మనస్సు సమాధానపడలేదు. 'హరిసింగు మళ్లాయింటికి రాడేమో? జాగ్రత్త! 'అని అంతరాత్మ మాటిమాటికీ హెచ్చరిస్తూవుండేది. చివరకీపూర్వాపరసందర్భాలుతర్కించుకుని తక్షణం అతనిదగ్గిరకెళ్లి నాహృదయాన్ని విప్పి చెప్పేయ్యాలని నిశ్చయించాను.

"అప్పటికప్పుడే ఝామున్నర రాత్రి అయింది. వర్షం కొంచెం తెరిపి యిచ్చిందికాని తుషారంపడుతూనే వుంది. మళ్లా కుంభవృష్టికురిసే సూచనలు కనబడుతున్నాయి ఆకాశమ్మీద. అల్లాంటప్పుడు నేనొక కాశ్మీరపుశాలువ ముసుగేసుకుని వెనకదారిని హరిసింగు గదిదగ్గిరకెళ్లాను. కిటికీలోనించి అతడు లోపలపచారుచేస్తున్న

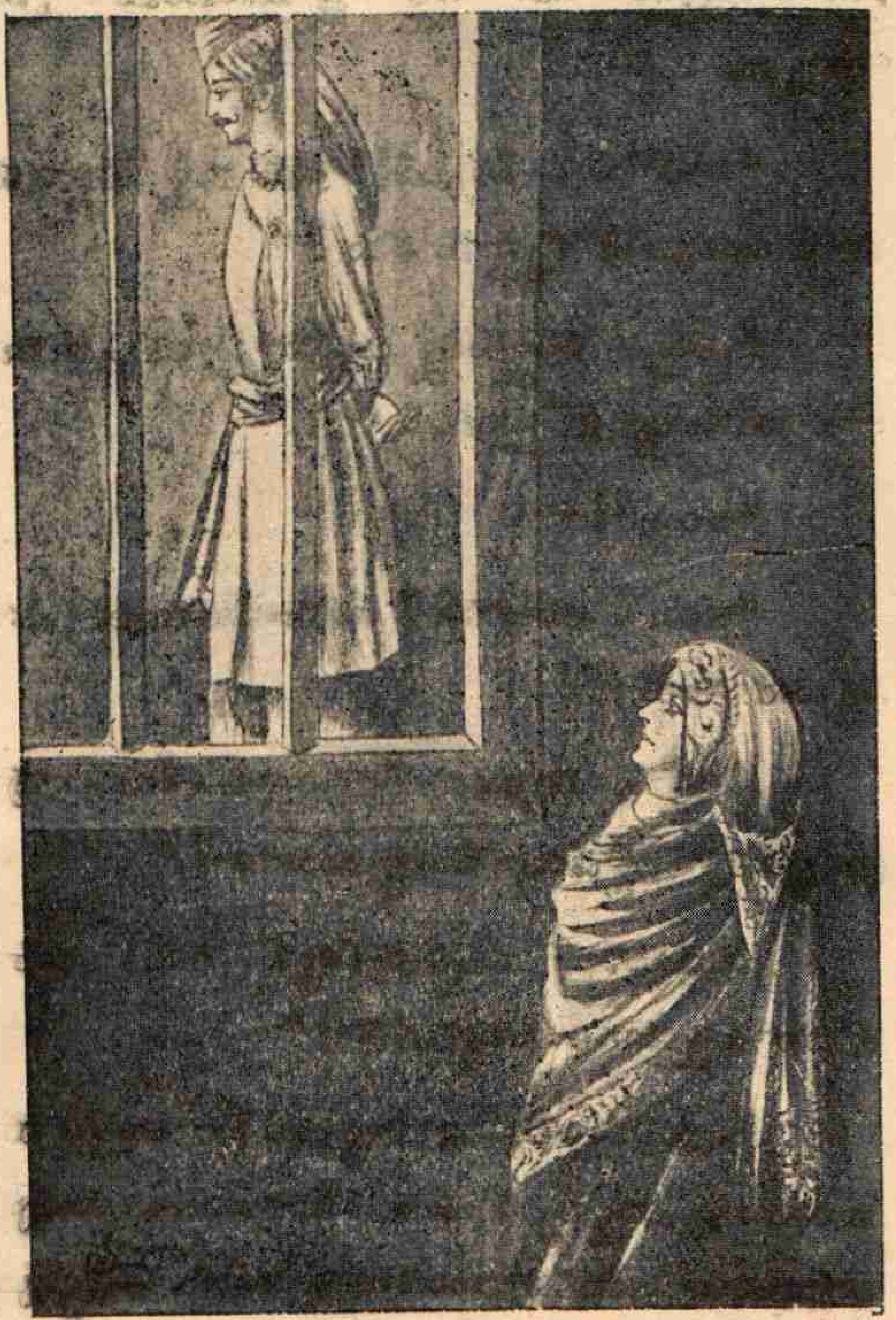

ట్టుగా గ్రహించాను. తలుపు తోసిచూశాను. లోపల గడియవేసివుంది. 'హరిసింగ్' అని పిలుద్దామనుకున్నాను. కాని ఆశబ్దం నాపెదవుల్లోనే అణిగిపోయింది. గుండెలు తీవ్రంగా కొట్టుకుంటున్నాయి.

"ఎలాగో ధైర్యంచేసుకుని మెల్లిగా తలుపు తట్టాను. అతడు తలుపుతెరిచి ఆశ్చర్యంతో "ఏమిటీ, శ్రీ—, యింతరాత్రివేళ యిలాగొచ్చా వెందుకూ?" అన్నాడు మెల్లిగా. నాకు జవాబుచెప్పడానికి శక్తిలేక పోయింది. ఒకకుర్చీలో కూలబడి తలుపుమూసేయ్యమని సంజ్ఞచేశాను. తలుపుమూసేసి నాకెదురుగా అతడొక కుర్చీమీదకూచుని నాజవాబుకి యెదురుచూస్తున్నాడు. కాని నాకు ముందుమాట్లాడ్డానికి ధైర్యంయేదీ? కొంచెము సేపుచూసి అతడే నిమ్మళంగా "శ్రీ—, ఏంపనిమీ దొచ్చావు? చెప్పు" అన్నాడు. కొంచెంకుదుటబడి "హరిసింగ్, నేనొచ్చినపని నీతో యేలాగుచెప్పడమో తెలియకుండవుంది. ఇంకొకగంటలో ప్రయాణంవుంది కదూ? అప్పుడు నేనూ నీతోవద్దామనుకుంటున్నాను" అన్నాను.

"నాతోనా? ఎక్కడికీ? నేను మళ్లీ తెల్లారకుండానే యిక్కడికొచ్చేస్తాను కదూ?"

"ప్రస్తుత పరిస్థితుల్ని బట్టిచూస్తే అక్కడ దెబ్బలాట జరిగేటట్టు తోస్తుంది."

"అయితే?"

"అయితే అంటావేం? జయాపజయాలు ఎవరు నిర్ణయించగలరూ?"

"అవును. నిర్ణయించలేము. అందుకేమంటావూ? (నవ్వుతూ) వెళ్లడంమానేయ్యమంటావా?"

"నిష్కళంక క్షత్రియకన్యక కెవరికీ ఆమాట నోటరాదన్న సంగతి నువ్వెరుగవూ?"

"ఎరుగుదునులే. హాస్యానికంటే అంతపౌరుష మెందుకూ? చిన్నప్పటి ఉడుకుమోతుగుణం యిప్పుడు పౌరుషంగా మారిపోయింది కాబోలూ? నువ్వక్కడ కొచ్చి యేంజెయ్యదల్చుకున్నావు?"

"నీపక్కనే నిలబడి నీప్రాణానికి అపాయంవచ్చే టప్పుడు నాప్రాణం అడ్డుపెడదామని నావుద్దేశం."

హరిసింగు సాభిప్రాయంగా నావేపుచూస్తూ కొంతసేపూరుకుని "శ్రీ—, నీనిశ్చయం గొప్పదేగాని నువ్వురావడానికి మాత్రంవీల్లేదు" అన్నాడు

"హరిసింగ్! నేను రాకతీరదు. నిన్ను వొదిలి వుండలేను"

"నామాటల్లో ఒణుకుపుట్టి మనోగతమైన భావోద్రేకాన్ని సూచిస్తూంది. అప్పటికి హరిసింగుకి నాహృదయం పూర్తిగా తెలిసిపోయింది. కుర్చీదగ్గరగా తీసికుని నాచెయ్యి తనరెండుచేతుల్లోనూ పట్టుకొని 'శ్రీ—, యింతభాగ్యానికి నోచుకుంటానని యెన్నడూ అనుకోలేదు. నాపైని నీ అనుగ్రహం కలిగింది. ఇంక నేనుబతికి నాసరే, ఏమైనాసరే విచారంలేదు. నా జన్మధన్యమై పోయింది. ఈపాటిదానికి నువ్వుకూడా రావడమెందుకూ. రాణావారిని నిముషంలో అడివిదాటించి వొచ్చేస్తాను. నీకటాక్షం వుండాలి కాని నూరుమంది మొగలాయీలనైనా లక్ష్యపెట్టను. మళ్లీ తెల్లారకుండా వచ్చేస్తే సరికదా? "అన్నాడు.

"ఆమాటలు నాకమృతధారలై యిప్పటికీ నా హృదయకుహరంలో ప్రతిధ్వనిస్తూవుంటాయి. నాఆందోళన కొంత ఉపశమించింది. నేను వొస్తానని చాలా సేపు వాదించాను గాని అతడన్నిటికీ సమాధానం చెప్పి ఓడించేశాడు.

"రెండుఝాములుదాటింది. సేవకుడొచ్చి నాయనగారితో సర్వమూ ప్రయాణసిద్ధంలోవున్నట్టు చెబుతున్నాడు. ఆమాటలు విని యింక మేము విడిపోవలసిన సమయం ఆసన్నమైనట్లు తెలుసుకుని తుదిపలుకుగా నేనిల్లా అన్నాను.

"హరిసింగ్! అదుగో నాయనగారు ప్రయాణంలో వున్నారు. నువ్వు జాగుచెయ్యకూడదు. నామూలాన్ని రాణావారిపనుల్లో లోటు జరిగిందంటే నేను భరించలేను. కాని కడసారి మాట ఒక్కటి చెబుతున్నాను విను. నీప్రేమకి పాత్రురాలనయానన్న సంతో

షం భరించలేకుండా వున్నాను. నీ ఆజ్ఞకి వ్యతిరేకం చెయ్యలేక వుండిపోతున్నాను కాని, నీతోటి చావు కంటె నాకు స్వర్గంలేదు. నువ్వు సర్వేశ్వరానుగ్రహం వల్ల మళ్లీ రాగలిగితివా ధన్యురాలనే, అలాగ్గాకుండా వేరేవిధంగా జరిగినా యిప్పుడు నాకు విచారంలేదు. ఎందుచేతనంటే ప్రేమభిక్ష నాశించిన నాకు నీవు దానిని దయచేశావు. ఈ లోకంలో కాకపోతే యింకోలోకం లోనైనా మనంకలుస్తాంకదా! అన్న ధైర్యం నాకుంది. హిందూనారీమణులకి అందులోనూ రసపుత్రరమణులకి పరలోకం చాలా సమీపంగా కనబడుతుంది.

"నీప్రాణాలకి ఒకవేళ ఆపదవొచ్చినా, నాశరీరంలో జీవమున్నంతవరకూ నిన్నే తల్చుకుంటూ, ఏలోకంలో తుచ్ఛమానవవ్యాపారాలు మనలని వేరుచెయ్యలేవో ఆలోకంలో నీ పునస్సందర్శనభాగ్యంకోసం నిరీక్షిస్తూ కాలం గడుపుతాను. ముమ్మాటికీ యిదేనిశ్చయం. సర్వరక్షకుడు నీయెడల కరుణాళుడై వర్తించుగాక—"

"మరి మాటాడలేక పోయాను. కంఠం గద్గదికమైపోయి అశ్రుప్రవాహం ఆప శక్యంగాకుండావుంది. అతను నన్ను దగ్గిరగా చేరదీసుకుని నాముంగురులు వెనక్కితోస్తూ" ఛీ--, ఎందుకీవిచారం? మళ్లీ గడియలో వొచ్చేదానికి ఖంగారెందుకూ? చాలాధైర్యవంతురాలివని చెప్పుకుంటావే? ఆధైర్యం యిప్పుడెక్కడికి పోయింది? అదుగో అంతా ప్రయాణం అవుతున్నారు. సెలవియ్యి. అని పోబోతూవుంటే చెయ్యిపట్టుకుని ఆపి ఆమనోహర వదనంవంక చూస్తూ 'హరిసింగ్! నువ్వెంత ధైర్యంచెప్పినా నా కెందుచేతనోగాని బెంగగావుంది. ఏదీ ఒక్కసారి నీముఖందగ్గిర నాముఖంచేర్చనీ' అన్నాను.

"అతడు నన్ను కౌగిలించుకొని — ఒక్కసారి— ముద్దాడినాడు. అదే నేను యౌవనవతినైన తర్వాత— మొదటిసారి—అనుభవించిన సంతోషలాంఛనం. అబ్బా! ఆశరీరస్పర్శ యెంత తాపోపశమనంగావుంది!

"గుర్రాలొచ్చి వాకట్లోవున్నాయి. మానాయన గారూ, హరిసింగూ గాక మరి యిరవైమంది ఆయుధపాణులైన రసపుత్రసైనికులు బైలుదేరారు. వాళ్లు నా దృష్టిపథాన్ని దాటేవరకూ నేనల్లాచూస్తూవుండి తరవాత లోపలికిపోయాను. బైట ప్రమాదంగా వర్షంకురుస్తూనే వుంది. 'రాజాజ్ఞకీ ప్రేమకీ చాలాదూరం' అనుకుని నిరాశతో ఒక్కనిట్టూర్పు విడిచాను."

౭

"రాజపుత్రులకి జయంచేకూర్చుమనీ, హరిసింగుని సంరక్షించమనీ, సర్వేశ్వరుని చాలాసేపు ప్రార్థించాను. చాలాసేపటికి కష్టంమీదకొద్దిగానిద్రపట్టింది. అందులో అనేకస్వప్నాలొచ్చాయి. భయంకర యుద్ధరంగాలని ఆస్వప్నంలోచూశాను. ఇలాగ ఒకఝామునేపు జరిగి వుండొచ్చు. ఇంతలో మా నాయనగారు తిరిగొచ్చి నాపక్కనినిలబడి 'అమ్మా' అని పిలిచారు".

"అదే నేను... ...అనుభవించిన .సంతోషలాంఛనం".

నేను రువ్వున లేచి 'నాయనగారూ' అన్నాను గాభరాతో సవితర్కంగా. ఆయన విచారపూరితవదనంతో "అమ్మా ఘోరం జరిగి పోయింది. రాణావారు సౌఖ్యంగా అడివిదాటారు కాని మనలో చాలా మంది హతులై పోయారు. హరిసింగు పదిమంది మొగలుల్ని సంహరించి తాను వీరస్వర్గం అలంకరించాడు" అన్నారు.

"ఎన్నడూ దీనత్వంతోకని ఆముఖంలో దుఃఖోద్రేకం స్పష్టంగా కనబడుతూంది. ఆలోచకళ్లలో రెండు మూడు నీటిబింగువులుకూడా వున్నాయి. నాకా సంగతి పిడుగుదెబ్బలాగైంది. "తెలివి తెచ్చుకుని నాయనగారూ! శవాన్ని అక్కడే వుంచేసి మీరిల్లావొచ్చారా? అని అడిగాను".

"లేదమ్మా, తీసుకొచ్చి ఆగదిలో పెట్టించాను. రేపుగాని దహనాదిక్రియలు జరగడానికి వీల్లేదు."

"మా నాయనగారు వెళ్లిపోయారు. హతశేషులైన సైనికులు బసలకి పోయారు. కుటీరంలో—భయంకర నిశ్శబ్దం—మృత్యుదేవత స్వేచ్ఛావిహారం చెయ్యడానికి తగిన గంభీరనిశ్శబ్దం — కుటీరంలో తాండవిస్తూంది."

"ఇంకా ఝామురాత్రి వుంటుంది. వానవొడితగ్గకుండాకురుస్తూంది ఒక్కొక్కచోట యేదో మహావృక్షం కూలినశబ్దం ఆనిశ్శబ్దాన్ని చీల్చుకుని వొస్తూవుండేది. నాకేంజెయ్యడానికీ తోచలేదు. నేనుకూడా అరనిముషంలో యీప్రాణాలని విడిచిపెట్టి ప్రాణేశ్వరుని సన్నిధికి పోదామనుకున్నాను. కాని నాచావువల్ల, నామీదే ప్రాణాలన్నీ పెట్టుకున్న నాయనగారిగతి యేమౌతుంది? యౌవనవంతులూ, మహాపరాక్రమశాలులూ, అయిన నలుగురు పుత్రులను తన నిశ్చలరాజభక్తికి బలిచేసి వృద్ధుడైపోయి, నన్నే సర్వంగా చూసుకుంటూవున్న జనకుని కెంత మనఃక్లేశం కలిగించినదాన్ని అవుతాను? అందుచేత నేను మరణించే ఆలోచనకి తావే లేకపోయింది.

"కాని కడసారి హృదయేశ్వరముఖారవింద సందర్శనం చెయ్యాలని బుద్ధిపుట్టింది. ఏగదిలో గంటకిందట ప్రియునితో ప్రేమాలాపాలాడుతూ గడిపానో, ఆగదిలోనే గతజీవుడైవుండగా చూసేటప్పుడు ధైర్యం నిలబడుతుందా? అన్న సందేహం కలిగింది. అనాథపరిపాలకుడైన సర్వేశ్వరుని ఒకగడియసేపు నిశ్చలంగా ప్రార్థించి ఆగదిలో కెళ్లాను.

"అబ్బా! అందులోనిదృశ్యం నేను వర్ణించలేను. హరిసింగు శరీరమంతా గాయాలతో నిండి హృదయవిదారణంగా వుంది. ఆగదిలో మృత్యుదేవత సాక్షాత్కరించి నాకు భయం కలిగించింది. నాకాళ్లు ఒణికిపోయాయి. నాశరీరమంతా ముచ్చెమటలు పోశాయి. మెల్లిగా హరిసింగుదగ్గరకెళ్లి పక్కనే కూచున్నాను.

"గాయాలతోనిండి రక్తంలో మునిగివున్నప్పటికీ ఆముఖసౌందర్యమూ, తేజమూ కొంచెమైనా తగ్గలేదు. శత్రుభీకరములై, దుర్నిరీక్ష్య తేజోరాజితములైవున్న ఆకనుదమ్ములు ముకుళీభూతములై వున్నాయి. ఆస్థితిలో ఆవిగ్రహాన్ని చూసేసరికి నాకాతనియందు గల ప్రేమా, గౌరవమూ, ద్విగుణీకృతములై పోయాయి. వీరరసస్వరూపమగు నాశౌర్యనిధి నిర్జీవకళేబరమందు గల భక్త్యుద్రేకంచేత నాహస్తాలు నాప్రయత్నం లేకుండానే జోడింపబడ్డాయి.'

'ఆసమయాన్ని నాలోకలిగినభావాలు వ్రాయబూనుకుంటే పెద్దగ్రంథమవుతుంది. త్వరలో నన్ను నా ప్రియునిచేర్చుమని దీనరక్షకునిగూర్చి కొంతసేపు ప్రార్థించి నాచేతివుంగరం హరిసింగువేలుకి పెట్టి, అతనివేలునవున్న వుంగరంతీసి కళ్లనద్దుకుని నావేలుకి పెట్టుకున్నాను.'

'ఆవుంగరం తీసేటప్పుడు హఠాత్తుగా అతడుకళ్లు తెరిచి నావేపు చూస్తూన్నట్లయేసరికి, నాశరీరం రోమాంచితమై గడగడలాడిపోయింది. ఇప్పటికీ—అంటే యీ విషయం రాసేటప్పుడుకూడా ఆవుంగరం నా వేలునేవుంది. ఈలోకంలో మాప్రేమకి నిదర్శనంగా నాహృదయేశ్వరుడు దయచేసిన భౌతిక చిహ్నం అదిఒక్కటే. ఉదయాన్నే లేచి ఆవుంగరానికి నేను నమస్కారము చెయ్యనిరోజు లేదు.'

౨

'రోజులు గడిచిపోయాయి. తానొకటి తలుస్తే దైవము వేరొకటి తలుస్తాడన్నట్లు హరిసింగుతో నిరా

ఘాటసౌఖ్యాన్ని అనుభవించడానికి సంకల్పించుకుని ఉవ్విళ్లూరిన నా బ్రతుకిల్లా అయిపోయింది.'

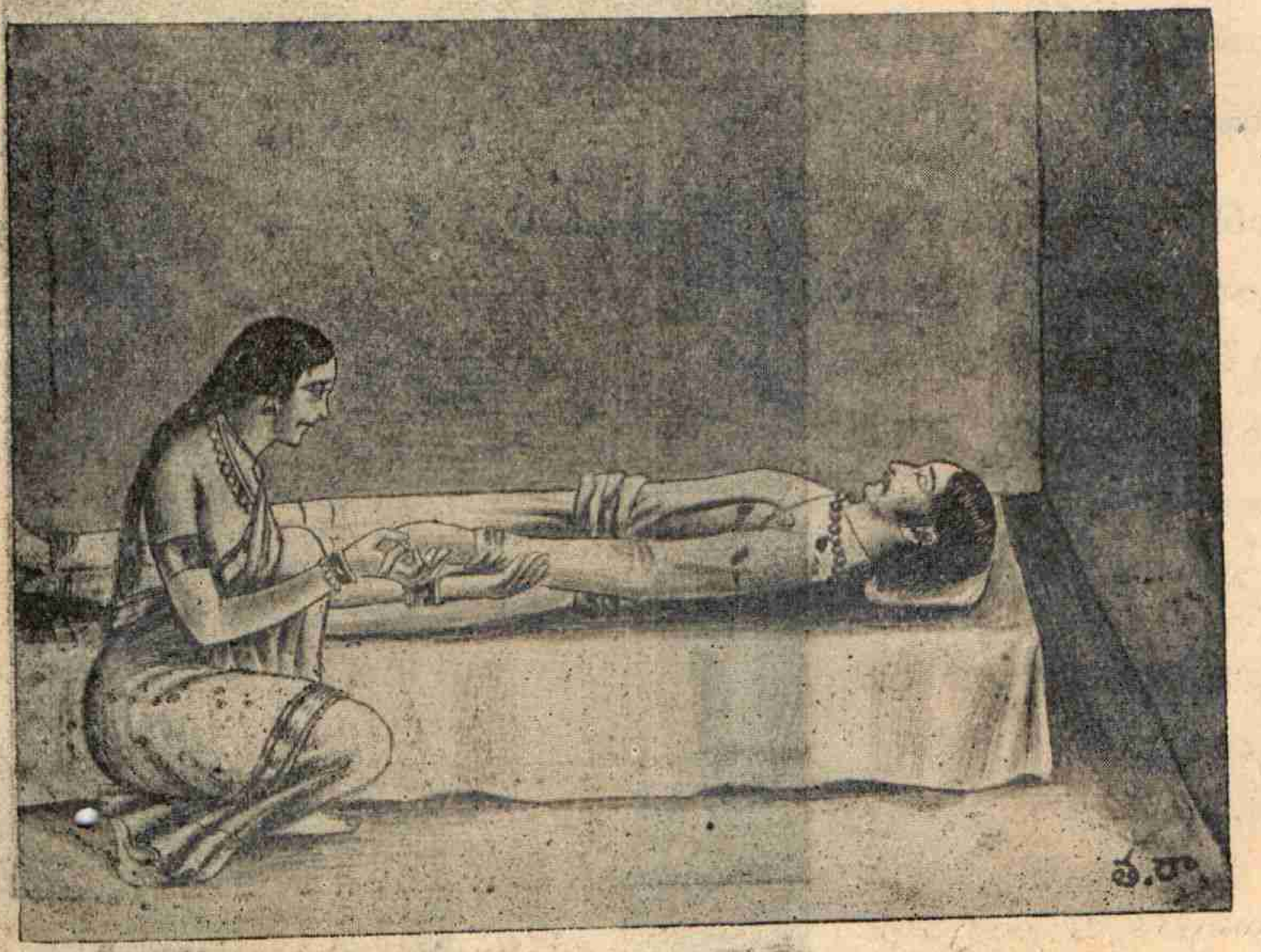

"అతనివేళ్ల నవున్న వుంగరంతీసి......నా వేలుకి పుట్టుకున్నాను."

'హరిసింగు గతించిన రెండుమూడునెల్లకి ఒక నాడు మానాయనగారు నన్నొక నిర్జనస్థలానికి తీసుకపోయి యిల్లాగన్నారు. 'అమ్మా! నీస్థితిచూస్తే నాకేమీ తోచడం లేదు. హరిసింగుపైని నీకుగల గాఢానురాగాన్ని నేను గ్రహించకపోలేదు. అతనిశవాన్ని దహనంచేసేటప్పుడు అతనివేలున నీవుంగగం కనబడ్డాది నాకు, అప్పుడే మీయిద్దరిప్రేమనీ నేను బోధపరుచుకున్నాను. నీ వింక వివాహంచేసుకోనని నిశ్చయించుకున్నట్లుగా నాకు తెలిసింది. నువ్వు యీ మోస్తరుగా నీజీవన మంతా అతనికే సమర్పించడం నాకు చాలా సంతోషం. పవిత్రప్రేమను వెల్లడించే యిటువంటి ప్రతిజ్ఞలు భారత స్త్రీలకు చెల్లును.'

'కాని ఒక్కసంగతి. నేను కనుక్కున్న సంతానం అంతటికీ నువ్వే మిగిలి వున్నావు. నీ అన్నలుంటే నీకు రించి నాకింత విచారం వుండకపోను. వాళ్లు క్షత్రియోచితమైన వీరమరణం పొంది శాశ్వతయశస్సు సంపాదించారు. ఇంక నువ్వొక్కర్తెవే నాకున్న సర్వస్వమూను.'

'నీ సౌఖ్యం చూసింతర్వాత నేను జాగ్రత్తపెట్టవలసిన విషయం యేమీ లేదు. ఆ పైని నేను నిర్విచారంగా నీ అన్నల అడుగుజాడలనే పోయి ప్రభువు కోసం యీ జీవనం వొదిలేసి ధన్యత పొందుతాను. నీకు మంచి మంచి సంబంధాలు వొస్తున్నాయి. వాటికి యేం జెప్పడానికీ నీ నిశ్చితాభిప్రాయం కనుక్కుంటేనేగాని నాకు వీలుండదు!'

'అలాగన్నానని నీవు మరోకలా గనుకోవద్దుసుమా! వేసవికాలపు జాహ్నవీతోయములట్లు, నిష్కలుషమై పవిత్రమైన మీ ప్రేమని భంగపెట్టడానికి ప్రయత్నించేటంత దుర్మార్గత నాకు లేదు. నే చెప్పే దేమంటే నువ్వు నవయౌవనవతివి. హరిసింగుని ప్రేమించినమాట నిజమే కాని వివాహం కాలేదు. అట్టి సమయంలో యిప్పుడు నువ్వు వివాహం చేసుకున్నప్పటికీ భగవంతునిదృష్టిలో నీవు అపరాధంచేసిన ట్లవదు అని పెద్ద వాడనైన నా అభిప్రాయం. నిన్ను తగినవరుడికి అప్పజెప్పి నేను చింత లేకుండా ప్రాణాలు వొదులుతాను'

'అలాగుకాకుండా, వివాహం చేసుకోకుండా, ఆమరణప్రాయమై, భవ్యమై, మలినరాహిత్యమైన జీవనం గడపడమే నీయిష్టమంటావా? అందుకు నా అభ్యంతరం యెంతమాత్రమూ లేదు. నాఆస్తితోపాటు నిన్ను రాణావారికి అప్పజెప్పేస్తాను. నాతరవాత నిన్ను పోషించేతండ్రి ఆప్రభు వొక్కడే నాకు కనిపిస్తున్నాడు. శ్రీవారికి నాయందుండే గౌరవమే నాకటువంటి నమ్మకం గలిగిస్తూంది. కాబట్టి నీఅభిప్రాయం చెప్పు.'

'నాయనగారు భావోద్రేకంతో చెప్పుతున్నారు. ఎంతకష్టాల్లోనూ అధైర్యం కనపర్చడం ఆయన స్వభావంకాదు. కాని ఆమాటలు చెప్పేటప్పుడుమాత్రం

కంఠం అప్పు డప్పుడు డగ్గుత్తికపడి మనోగత విషా దాన్ని స్పష్టపరుస్తూంది. అది బయలుపడకుండా ఆయన యెన్ని ప్రయత్నాలో చేశారు. కాని దుఃఖం ఆగలేదు. నాస్థితిచూసి మందరాలల సమాన స్థైర్యంగల ఆయన హృదయం కూడా చలించిపోయింది.'

'ఆయన దుఃఖంచూడ్డంతోటే నాప్రాణం కొట్టుకుపోయింది. నా రెండుచేతులూ ఆయన మెడకిచుట్టి 'నాయనా? ఎందు కీవిచారం? మీకోసమనే యీజీవనం నిలబెట్టుకుని వున్నాను అందుచేత మిమ్మల్ని వొదలిపెట్టి వుండలేను. నేను వివాహం చేసుకోకూడదనే నిశ్చయించుకున్నాను' అన్నాను.

'ఇంకాయేవో చెప్పాలని నామనస్సులో వుండేదికాని, నోటమాట వొచ్చిందికాదు.'

* * * * *

'పై సంగతులుజరిగి యిప్పటి కనేకసంవత్సరాలు గడిచిపోయినప్పటికీ అల్లాంటి నిశ్చయం మానాయగారికి చెప్పినందుకు నే నెన్నడూ విచారం పొందివుండలేదు'

"నాయనా? ఎందు కీవిచారం?"

పాళ్లు

కవిభూషణ, శ్రీరాజా వత్సవాయ వెంకటనీలాద్రిరాజు గారు

సార్వభౌముని మహాసామ్రాజ్యధనమెల్ల సమితంబులైన సైన్యములపాలు
దేశాధినాథుల దివ్యస్వ మదియెల్ల రమ్యాంతరీపాంతరములపాలు
మండలాధిపుల యఖండవిత్తంబెల్లఁ గడు న్యాయవాదివర్గములపాలు
కోటీశ్వరకుమార కుఁద్రవ్య మదియెల్ల గణికలసిలుకుజాకట్లపాలు
పిసినిగొట్టులసొత్తది పెంటపాలు-హోరగలవారి సొమ్మది యోట్లపాలు
సారసారస్వతప్రపంచంబులోన-సుస్థిర యశోధనుని కల్మి సుకవిపాలు.